

Rasmiylashtirilmagan nikoh munosabatlarining psixologik va ijtimoiy mohiyati

Nazokat Xudoyqulova

Yoshlar muammolarini o‘rganish va Istiqbolli kadrlar tayyorlash instituti 3-kurs
tayanch doktoranti.

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy jamiyatda tobora ko‘payib borayotgan rasmiylashtirilmagan nikoh munosabatlarining psixologik va ijtimoiy mohiyati tahlil qilinadi. Shaxsiy erkinlikka intilish, oila institutiga nisbatan ishonchning pasayishi, iqtisodiy qiyinchiliklar hamda madaniy-axloqiy qadriyatlarning o‘zgarishi bunday munosabatlarning shakllanishiga olib keluvchi asosiy omillar sifatida ko‘rsatib o‘tilgan. Psixologik jihatdan bunday oilalarda emotsional beqarorlik, ishonchsizlik va xavfsizlikning yetishmasligi kabi holatlar kuzatiladi. Farzandlar tarbiyasida ota-onalik rollarining noaniqligi esa ularning ijtimoiy maqomi va ruhiy rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Maqolada Erikson, Bovlbi va Maslou nazariyalari asosida rasmiy nikohsiz munosabatlarning psixososial oqibatlari yoritilgan. Shuningdek, sotsiologik yondashuvlar orqali bu jarayonning jamiyatdagi oila qadriyatlariga bo‘lgan ta’siri ham tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: Rasmiylashtirilmagan nikoh, psixologik beqarorlik, shaxsiy erkinlik, ijtimoiy ishonch, bog‘lanish nazariyasi, zamonaviy oila modeli.

Rasmiy nikohsiz yashovchi juftliklar soni zamonaviy jamiyatda sezilarli darajada ortib bormoqda. Bu holat “fuqarolik nikohi”, “faktik oila” yoki “nikohsiz birga yashash” deb atalib, rasmiy-huquqiy nikoh rasmiylashtirilmagan bo‘lsa-da, amalda oilaviy munosabatga ega bo‘lgan erkak va ayollar o‘rtasidagi birgalikda yashash shaklidir. Mazkur munosabatlar jamiyatda an’anaviy oila modelidan farqli holda, turli ijtimoiy, psixologik va madaniy omillar ta’sirida shakllanadi.

Bunday munosabatlar shakllanishiga olib keluvchi asosiy sabablar qatorida, eng avvalo, shaxsiy erkinlikka bo‘lgan intilish turadi. Zamonaviy yoshlar uchun erkinlik — nafaqat iqtisodiy yoki ijtimoiy mustaqillik, balki hayot tarzini, munosabat shaklini va shaxsiy qarorlarni o‘z ixtiyoriga binoan belgilash imkoniyatidir. Bu tendensiya jamiyatda individualizm kuchayishi, kollektiv qadriyatlardan chekinish va shaxsiy manfaatlar ustuvorligining ortishi bilan chambarchas bog‘liq. Nikoh esa ko‘pchilik

yoshlar ongida huquqiy, iqtisodiy va axloqiy majburiyatlar majmuasi sifatida talqin qilinadi. Shuning uchun ular ushbu institutni “shaxsiy erkinlikni cheklovchi tizim” deb ko‘rib, undan qochishga harakat qiladilar.

Shu bilan birga, oila institutiga bo‘lgan ijtimoiy ishonchning susayishi ham rasmiy nikohga bo‘lgan munosabatning o‘zgarishiga sabab bo‘lmoqda. Bu holat ko‘p jihatdan ajrimlar sonining ortib borishi, oilaviy nizolar, zo‘ravonlik holatlari va OAVda bu masalalarning keng yoritilishi bilan bog‘liq. Ajrimlar sonining oshishi jamiyat ongida oilani beqaror, xavfli va zaif institut sifatida qabul qilishga olib keladi. Shuningdek, oilada ro‘y berayotgan ijtimoiy muammolar yosh avlodga salbiy psixologik ta‘sir ko‘rsatib, ularni rasmiy nikohdan tiyilishga undaydi.

Iqtisodiy omillar esa bu holatning yana bir muhim jihatini tashkil qiladi. Rasmiy nikohni rasmiylashtirish uchun zarur bo‘lgan to‘y xarajatlari, uy-joy masalalari va moliyaviy barqarorlikning yetishmasligi ko‘plab yoshlar uchun to‘siq bo‘lib xizmat qilmoqda. Ba’zida juftliklar nikohni moliyaviy sabablar bilan bog‘liq holda kechiktiradi yoki butunlay rad etadi. Bu holatda ular birga yashashni huquqiy majburiyatsiz, ammo hissiy jihatdan yaqin munosabat shaklida davom ettirishni afzal ko‘radilar.

Axloqiy va madaniy qadriyatlarning o‘zgarishi ham bu masalada muhim rol o‘ynaydi. Globallashtirish, ommaviy madaniyat va internet tarmoqlari orqali g‘arbiy jamiyatlarning nikohsiz yashash modelini targ‘ib qiluvchi namunalar tobora ko‘proq yoshlar ongiga singib bormoqda. Bu esa, o‘z navbatida, an‘anaviy oila modelining qadrsizlanishiga va nikohsiz munosabatlarni ijtimoiy jihatdan maqbullashtirishga olib kelmoqda. Shu tariqa, rasmiy nikohga ehtiyoj sezilmasligi, uni muqobil munosabatlar bilan almashtirish tendensiyasi kuchaymoqda.

Psixologik nuqtayi nazardan, bunday nikohsiz munosabatlar turmush barqarorligiga salbiy ta‘sir qiluvchi omillarni o‘zida mujassam etadi. Juftliklar o‘rtasida rasmiy kafolatning yo‘qligi ularda o‘zaro ishonchni mustahkamlashni qiyinlashtiradi. Har qanday nizoli holatda rasmiy asoslarga ega bo‘lmaslik munosabatning uzilishi xavfini kuchaytiradi. Bu esa juftliklarning emotsional beqarorligiga, psixologik xavotirga va doimiy ruhiy zo‘riqishga olib keladi.

Ushbu holat ayniqsa farzandli oilalarda jiddiy muammolarni yuzaga keltiradi. Ota-onaning huquqiy maqomi noaniqligi, bolalarning jamiyatdagi oilaviy maqomini aniq ifodalab berishdagi murakkabliklar, ularning ijtimoiy identifikatsiyasiga salbiy

ta'sir qiladi. Bu esa ularning ruhiy rivojlanishida xavotir, o'z-o'zini qadrlamaslik, tashlanish hissi, va hattoki depressiv holatlarga olib kelishi mumkin.

Eriksonning psixososial rivojlanish nazariyasiga ko'ra, voyaga yetgan shaxslar hayotlarining muhim bosqichida “yaqinlik va izolyatsiya” o'rtasida muvozanatni topishi kerak. Rasmiy nikohsiz munosabatlarda ushbu yaqinlik hissi to'liq shakllanmaydi, chunki taraflar rasmiy majburiyatlardan qochgan holda, chuqur emotsional bog'lanishdan ham qochishga moyil bo'ladi. Bu esa izolyatsiya hissining kuchayishiga, yolg'izlik va beqarorlik kayfiyatining ortishiga olib keladi.

Bovlbiyning bog'lanish nazariyasiga binoan, bolaning psixologik rivoji uchun xavfsiz va izchil emotsional bog'lanish muhim ahamiyatga ega. Rasmiy nikohsiz oilalarda esa bu bog'lanish doimiy emas, chunki ota-onaning o'zaro munosabatlari huquqiy kafolatga ega emas. Natijada bola hayotida barqaror ota-onalik modeli shakllanmaydi, bu esa uning ijtimoiy moslashuvi va ruhiy salomatligiga zarar yetkazadi.

Maslovning ehtiyojlar iyerarxiyasida ko'rsatilgan xavfsizlik, ijtimoiy tegishlilik va muhabbat ehtiyojlari nikohsiz munosabatlarda doimiy ravishda tahdid ostida bo'ladi. Bu ehtiyojlar to'liq qondirilmagani sababli shaxsda doimiy xavotir, ijtimoiy chekinish, o'ziga nisbatan ishonchsizlik va psixologik tangliklar yuzaga keladi. Ushbu holatlar uzoq muddatda depressiv holatlar, shaxslararo ziddiyatlar va ijtimoiy izolyatsiyaga olib kelishi mumkin.

Sotsiologik yondashuv nuqtayi nazaridan esa, fuqarolik nikohi tendensiyasi jamiyatdagi ijtimoiy institutlar transformatsiyasi bilan bevosita bog'liq. Nikoh va oila endilikda ko'plab jamiyatlarda shaxsiy tanlov, emotsional qoniqish va vaqtinchalik qulaylik mezonlari asosida shakllanmoqda. Bu esa oila institutining barqarorligini zaiflashtiradi, ijtimoiy rishtalarni bo'shashtiradi va kollektiv qadriyatlar o'rniga individual maqsadlarni ustun qo'yishga olib keladi.

Xulosa qilib aytganda, rasmiylashtirilmagan nikoh munosabatlari – zamonaviy jamiyatning murakkab sotsiopsixologik hodisasi bo'lib, uning ortida chuqur psixologik, iqtisodiy, madaniy va sotsiologik omillar yotadi. Bunday munosabatlarni chuqur tahlil qilish, ularning jamiyat va shaxs psixologiyasiga ta'sirini aniqlash, shuningdek, ularni boshqarish va muvofiqlashtirishga doir kompleks strategiyalarni ishlab chiqish – zamonaviy ijtimoiy fanlarning dolzarb vazifasidir.

Xulosa qilib aytganda, rasmiylashtirilmagan nikoh munosabatlari zamonaviy jamiyatda barqaror oilaviy qadriyatlarning o'zgarishi, psixologik beqarorlik, farzand

tarbiyasida murakkablik va ijtimoiy institutsional zaiflashuvga olib keluvchi muhim omillardandir. Ushbu munosabatlarni sosiologik, psixologik va huquqiy nuqtayi nazardan chuqur o‘rganish, ularga nisbatan kompleks yondashuv asosida profilaktik choralarni ishlab chiqish muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. – Москва: АСТ, 2006. – 350 с.
2. Боулби Д. Привязанность. Природа родительской любви. – Санкт-Петербург: Питер, 2010. – 576 с.
3. Маслоу А. Мотивация и личность. – Санкт-Петербург: Питер, 2008. – 352 с.
4. Бауман З. Текущая современность. – Москва: Весь Мир, 2008. – 240 с.
5. Бек У. Общество риска: На пути к другому модерну. – Москва: Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.
6. Черникова И. В., Григорьева М. В. Психологические аспекты внебрачного сожительства как формы современной семьи // Вестник Томского государственного университета. Серия: Психология. – 2020. – №52. – С. 94–102.
7. Исламова Р. Х. Изменение ценностей семьи в условиях трансформации общества // Общество и власть. – 2018. – №3(71). – С. 93–99.
8. Гидденс Э. Социология. – Москва: Эдиториал УРСС, 1999. – 703 с.
9. Абдуллаева Г. Т. О влиянии институциональных факторов на решение молодежи о заключении брака // Социологические исследования. – 2022. – №5. – С. 107–115.
10. Назаров Ш. Р. Психологик барқарорлик ва ёшлар: замонавий чақириқлар // Ёш олим. – 2021. – №6(84). – Б. 112–117.
11. Назарова Ф.Х. Никоҳ институтига нисбатан ёшлар муносабатининг психосоциологик таҳлили // ЎЗР ФА Хабарлари. – 2020. – №3. – Б. 45–51.
12. Clarke, L., & Jensen, T. M. (2019). Cohabitation and child outcomes: An overview. *Journal of Family Theory & Review*, 11(3), 416–432.
13. Smock, P. J. (2000). Cohabitation in the United States: An appraisal of research themes, findings, and implications. *Annual Review of Sociology*, 26, 1–20.
14. Perelli-Harris, B., & Gassen, N. S. (2012). How similar are cohabitation and marriage? Legal approaches to cohabitation across Western Europe. *Population and Development Review*, 38(3), 435–467.